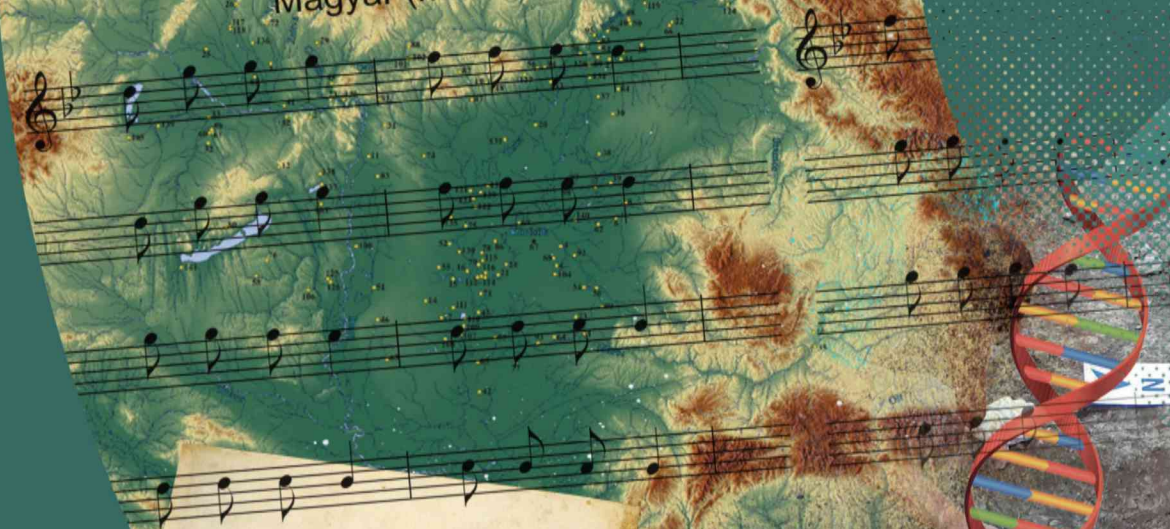
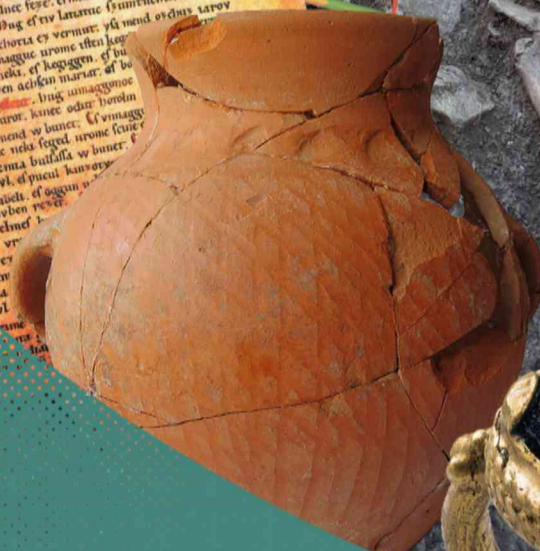

Magyar (moldva)

*Littere Satorum quas scripsi
vel edunt in lignis*

Magyar őstörténeti műhelybeszélgetés

MAGYARSÁGKUTATÓ
INTÉZET

Magyar őstörténeti műhelybeszélgetés

A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 20.

MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI MŰHELYBESZÉLGETÉS

SZERKESZTETTE:
NEPARÁCZKI ENDRE

Magyarságkutató Intézet
Budapest, 2020

Szakmai lektorok: Fehér Bence, Horváth Ciprián, Mátéffy Attila,
Neparáczi Endre

Nyelvi lektorok: Bódi Zoltán, Ferenczi Gábor, Kardos Tamás, Rási Szilvia,
Nagy Dóra, Szabó Zsuzsa, Katona József Álmos

Az MKI szerkesztőbizottsága: Vizi László Tamás (elnök), Fehér Bence,
Katona József Álmos, Kovács Attila, Pomozi Péter, Virág István

A kézirat elkészítését az Innovációs és Technológiai Minisztérium támogatta a 2019. évi Tématerületi Kiválósági Program keretében, a megállapodás száma: NKFIH-832-15/2019. Továbbá a kézirat elkészítését az Innovációs és Technológiai Minisztérium támogatta a 2020-4.1.1.-TKP2020 számú pályázati program keretében a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által kibocsátott Támogatói Okirat alapján, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatással. „A magyarság eredetének kutatása a Kárpát-medence történeti és recens népességeinek genetikai vizsgálatával” tématerület kutatásvezetője Neparáczi Endre PhD, a Magyarságkutató Intézet Archeogenetikai Kutatóközpontjának igazgatója.

A kötet megjelenését az EMMI támogatta.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

© Szerzők, 2020

Szerkesztés © Neparáczi Endre, 2020

ISBN 978-615-6117-20-5

ISSN 2677-0261

TARTALOM

A kiadó előszava	7
A szerkesztő előszava	9
Török Tibor: Hogyan illeszthetők a honfoglalók genetikai adatai az eddigi történeti képbe?	11
Tihanyi Balázs – Marcsik Antónia: Az Alföld történeti embertani képe a szarmata időszaktól az Árpád-korig. Rövid összefoglalás	29
Juhász Zoltán – Sipos János: A magyar népzene őstörténetének kutatása korreláló zenei és genetikai típusok alapján	57
Agócs Gergely: A Kaukázus szerűjében. Az észak-kaukázusi türk népek zenefolklórjának magyar őstörténeti vonatkozásairól	81
Szabados György: A magyar őstörténet mint történettudományos kérdés. .	107
Somfai Kara Dávid: Kipcsak-török (kun) ajkú népek kutatása és a magyar őstörténet.	133
Sántha Attila: Az al-dunai „szkíta” nevű népről (813–1091 között).	143
Gáll Erwin – Fülöp Réka: A Kárpát-medencei honfoglalás kor régészeti kutatásának stádiuma. Régészeti források alapján levonható következtetések	165
M. Lezsák Gabriella: A magyar őstörténet kaukázusi forrásai	195
Türk Attila – Langó Péter: A magyarság korai történetének régészeti emlékei a legfrissebb leletek fényében	247
Pusztay János: A magyar nyelv eredetéről – másképp	273
Pomozsi Péter: A történeti nyelvészet őstörténeti alkalmazhatóságáról: lehetőségek és korlátok	285
A kötet szerzői	317

HOGYAN ILLESZTHETŐK A HONFOGLALÓK GENETIKAI ADATAI AZ EDDIGI TÖRTÉNETI KÉPBE?

TÖRÖK TIBOR

ABSZTRAKT: A hazai archeogenetikai kutatások eddig elsősorban a 10. századi honfoglalókra összpontosultak. A három laboratóriumból származó adatok egybehangzó képet mutatnak Árpád népéről, akik ázsiai és európai eredetű sztyeppei nomádok keveredéséből származhattak. Genom és fenotípus adataik a kétféle eredetű népesség nem túl régi keveredésére utalnak, ami több eltérő etnikum szövetségét sugallja. Ez jól beleillik a vérszerződésből következő történeti képbe. Apai és anyai vonalaik összetétele legnagyobb hasonlóságot mai török népekkel (tatár, baskír, üzbég) mutatja, ami megfelel a történeti forrásoknak. A honfoglalók csekély mértékben (3-5%) járultak hozzá a mai magyarok összetételéhez, tehát genetikailag nem azonosíthatók a mai magyarokkal. Előzetes adataink szerint a 10-12. századi köznépi temetők az elittől eltérő népességet rejtenek, és mai európai népekhez, lengyelekhez, horvátokhoz, olaszokhoz, magyarokhoz hasonlítanak, vagyis valószínűleg korábban helyben lakók lehettek. A korábbi hipotézisek közül adataink azt támogatják, mely szerint a honfoglalást viszonylag csekély létszámú fegyveres elit hajtotta végre, amely nálánál jóval számosabb magyarul beszélő helyben lakó népességet szervezett állammá.

KULCSSZAVAK: Honfoglaló magyarok (Árpád-magyarjai), archeogenetika, etnogenezis

ABSTRACT: How can we fit available genetic data from the Conquering Hungarians in the preexisting historical view? Hungarian archaeogenetic research has so far focused on the conquering Hungarians of the 10th century. The results from three different laboratories paint a consistent picture of the people of Árpád, who genetically appear to be a blend of Eurasian steppe nomads. Their genotype and phenotype data indicate a fairly recent admixture of people of European and Asian origin, suggesting an alliance of people with different ethnicities. This fits well into the historical context of blood oaths. The composition of their maternal and paternal genetic lineages bears the closest resemblance to that of modern Turkic peoples (Tatars, Bashkirs, Uzbeks), which is consistent with contemporary historical sources. The conquering Hungarians contributed very little (3-5%) to the modern Hungarian gene pool, so genetically they cannot be identified with modern Hungarians. Our preliminary results indicate that those buried in 10-12th century commoner cemeteries represent a different people from the conquering elite; they rather resemble modern European peoples (Polish, Croatians, Italians and Hungarians), and were thus probably already living here. Looking at the hypotheses on the conquering Hungarians, our genetic data supports the theories that these people belonged to a relatively small military elite, which turned the much larger Hungarian-speaking local population into a state.

KEYWORDS: Conquering Hungarians, archaeogenetics, ethnogenesis

1. Bevezetés

A régészeti genetika vagy archeogenetika egy fiatal tudományág, melyben az utóbbi évtizedben valóságos információs robbanás történt. A genetikai vizsgálatok új lehetőséget teremtenek az őstörténet kutatás számára, mivel természet-tudományosan megalapozott „erős” adatokat szolgáltatnak az egykori egyének és csoportok származásáról, keveredéseiről és valamelyest még létszámukról is. A genetikai adatok legerősebb oldala az, hogy jól meghatározható földrajzi

régiókhoz tudják kapcsolni a vizsgált minták származását, és kijelölik a genetikailag rokon egykori és mai népcsoportokat. Mivel a magyar őstörténetben meghatározó eseménynek tekintjük Árpád népének 9. század végi bejövetelét, a múltunk nyomait kereső hazai archeogenetikai kutatások elsőként a honfoglalás kori temetők vizsgálatára összpontosultak. Árpád népének genetikai jellemzőit három hazai laboratórium vizsgálta: a kezdeti lépések Raskó István szegedi laborjában történtek, majd a Régészeti Intézetben és az SZTE Genetikai Tanszékén folytatódtak a kutatások.

Az őstörténeti műhelybeszélgetés legfőbb célkitűzése az volt, hogy közösen próbáljunk választ találni a címben feltett kérdésre. Jelen dolgozat a vitaindító előadás írott változata, amely két részből áll; az első részben a módszertani részletek mellőzésével röviden összefoglalom a témába vágó összes genetikai eredményt, a második részben pedig olyan társadalomtudományok területéről származó adatokat gyűjtöttem össze, melyek a genetikai eredményekkel egy irányba látszanak mutatni.

2. Genetikai adatok

Az első genetikai eredmények Raskó István szegedi laborjából kerültek ki, akik az anyai ágon öröklődő mitokondriális DNS (mtDNS) rövid szekvenciadarabját (HVR) vizsgálták. A HVR szekvenciából megállapítható az úgynevezett fő haplocsoport, ami utal az elhunyt földrajzi származására. A mintákat nagyszámú 10–11. századi temetőből válogatták, és 2008-ra 68 minta anyai ágú származását írták le.¹ Raskó Istvánék a régészeti melléklet alapján két csoportra osztották a mintákat; a jellegzetes gazdagabb mellékletű „klasszikus” sírokból származókra, melyet az elithez tartozónak gondoltak, és a szegényes mellékletű sírokból származókra, melyek a köznépet képviselheték. Összehasonlításként mai magyarokat és székelyeket is vizsgáltak, és az eredményeiket így foglalták össze: „A gazdag leletanyagú sírok csontleleteinek 23%-a ázsiai típusú geneti-

1 Raskó 2010.

kai csoportokhoz tartozott, a köznépi temetők, valamint a hozzájuk hasonló összetételű ma élő magyar és székely emberek mintái azonban csak mintegy 1–5%-ban hordoztak ázsiai eredetű anyai vonalakat. Az úgynevezett klasszikus honfoglalók genetikai hozzájárulása a mai népesség genetikai mintázatához jelentéktelen.”

A következő adatsort 2016-ban publikálták a Régészeti Intézet laborjából a Nature Scientific Reports lapban,² melyben 88 honfoglalás kori minta anyai vonalait közzölték a fenti módszerrel. A mintákat itt is nagyszámú temetőből válogatták, ezek többsége az úgynevezett „klasszikus” sírokból származott, és lényegében megerősítették a korábbi vizsgálat eredményét. Az ázsiai eredetű genetikai csoportok aránya körülbelül ugyanaz volt, mint a szegedi vizsgálat elit sírjaiban, és a populációgenetikai elemzés a mai közép-ázsiai népekhez (türkménekhez, üzbégekhez, törökökhöz) találta leghasonlóbbnak a honfoglaló anyai vonalak összetételét. A szerzők így összegezték eredményeiket: „Az átfogó elemzés azt mutatja, hogy mind a nyelvészetileg igazolt finnugor gyökerek, mind a történetileg dokumentált közép-ázsiai türk hatások nyomot hagytak a honfoglalók genetikai összetételében.”

A következő eredmény laborunkból, az SZTE Genetikai Tanszékéről jelent meg 2018-ban.³ A korábbiaktól eltérően mi teljes temetők vizsgálatát céloztuk meg, melyek a legkorábbi népességet képviselik. Így esett a választás a három szomszédos 10. századi karosi temetőre. További fontos különbséget jelentett, hogy a korábbi 400 vizsgált nukleotidhoz képest mi a teljes mitokondriális DNS mind a 16 ezer nukleotidját vizsgáltuk, és új elemzési módszereket is bevezettünk, ami sokkal pontosabb és nagyobb felbontású elemzést tett lehetővé.

Azt találtuk, hogy az ázsiai eredetű anyai vonalak aránya 30%, ami nagyjából megfelel a korábbi eredményeknek, sőt azok eloszlása is nagyon hasonló ahhoz, amit a Régészeti Intézetből publikáltak. A nagyobb felbontású elemzés azonban lehetővé tette a földrajzi származás pontosabb meghatározását, és az ázsiai vonalagnál ez Belső-Ázsiába, valamint Közép-Ázsia keleti részeire mutatott. Eredményeink szerint a belső-ázsiai vonalak a mai Tuvai Köztársaság

2 Csósz et al. 2016.

3 Neparáczi et al. 2018.

területén keresztül juthattak Közép-Ázsiába, onnan pedig a pontuszi-kaszipi sztyeppére kerültek, ahol európai vonalakat hordozó népséggel keveredtek, mielőtt bejöttek a Kárpát-medencébe. Mivel az irodalmi adatok szerint ezek az ázsiai vonalak a vaskort megelőzően alig lépték át az Altaj vonalát, úgy gondoljuk, hogy ez a korábban kevésbé hangsúlyozott belső-közép-ázsiai szál az ázsiai szkítákhoz, hunokhoz, avarokhoz, onogurokhoz kapcsolódhat.

Mivel a mai magyarokban az ázsiai anyai vonalak aránya csak 3–5%, és tudjuk, hogy a honfoglalókon kívül számos más népcsoport (pl. hunok, avarok, kunok) is hoztak ide ázsiai vonalakat, ebből arra következtetünk, hogy a honfoglalók kevesen lehettek a helyben lakókhöz képest. Hasonló eredményre jutottunk, amikor a mai magyarok összetételét egy számítógépes algoritmus segítségével próbáltuk kikeverni az ismert mai és egykori népekből, és ehhez mindössze 3% honfoglalóra volt szükség.

Ezt követően az apai vonalak, vagyis az Y-kromoszómák eredetére voltunk kíváncsiak ugyanazokból a temetőkből; az erről szóló cikkünk 2019-ben jelent meg a *Scientific Reports* lapban.⁴ Azt találtuk, hogy az apai vonalak származás szerinti összetétele jó egyezést mutat az anyai vonalakéval, és összességében a mai baskírok Y-kromoszóma-összetételéhez áll legközelebb. Ez az eredmény végképp igazolja az eddig is sejtett tényt, miszerint a honfoglalás során a teljes népesség vándorolt, ugyanolyan származású és összetételű férfiak és nők együtt érkeztek. Az Y-adatok tehát megerősítették az anyai vonalaktól levont következtetéseket.

Legutóbbi munkánkban nemcsak az Y-kromoszómát vizsgáltuk, hanem a genom többi részéből is azonosítottunk olyan informatív szakaszokat (ún. ancestry informative markereket), melyek az egyének földrajzi származásról árulkodnak. A genomadatok azt mutatták, hogy a karosi és kenézlii temetőkbe meglepően vegyes származású népesség temetkezett. Voltak közöttük keveredésmentes ázsiai és európai egyének, valamint a kettő különböző arányú keveréke. Ez azt jelzi, hogy a népesség ázsiai és európai felmenők nem túl régi keveredésből származott, mert hosszan tartó keveredés esetén minden egyén

4 Neparáczi et al. 2019.

hasonló arányban tartalmazná az eltérő komponenseket. Meghatároztuk az egyének egykori szemszínét és hajszínét is, ami ugyanezt a következtetést erősítette, mert az ázsiai genomok a várakozásnak megfelelően sötét színekkel jártak együtt, míg az európaiak világosabb árnyalatokat mutattak.

Egy most folyó munkában a 10. századi köznépi vagy falusi temetők anyai vonalait vizsgáljuk, amiből csak előzetes eredményeket tudok bemutatni. A Magyarhomorog, Püspökladány-Eperjesvölgy, Sárrétudvari-Hízóföld, Homokméggy-Székes, Ibrány-Esbóhalom, valamint Vörs-Papkert-B temetők népessége túlnyomórészt európai vonalakat hordozott. A ritka ázsiai vonalak egy része is olyan, ami hiányzott a szállási temetők anyagából, vagy azokban nagyon ritka volt. Ebből arra következtetünk, hogy ezek az ázsiai vonalak valószínűleg a honfoglalást megelőző hullámokkal kerülhettek a Kárpát-medencébe. E temetők Y-kromoszómáiról is vannak előzetes adataink, amelyek ugyanezt a képet mutatják. Az eddigi genetikai adatok tehát azt sugallják, hogy a köznépi temetők valószínűleg a korábban helyben lakó népesség hagyatékaik lehetnek. Ezt az előzetes populációgenetikai elemzés is alátámasztani látszik, mert a köznépi temetők népessége a mai európai populációk összetételére hasonlít legjobban: olaszokra, lengyelekre, horvátokra, dánokra és mai magyarokra. Az elit összetétele ettől eltérő, a volgai tatárokéhoz áll legközelebb.

A genetikai vizsgálatok eddigi eredményét összefoglalva elmondhatjuk, hogy mindhárom labor nagyon hasonló eredményre jutott, ezért kicsi a tévedés az esélye. A honfoglaló magyarokról kibontakozó kép a következőket mutatja:

- Ázsiai és európai eredetű nomádok keveredéséből származtak, és minden lehetséges ősök sztyeppei eredetű volt.
- 30–40%-uk Belső-Közép-Ázsiából származott, a mai Burját és Tuvai Köztársaság, Észak-Mongólia területéről; ázsiai hun, ázsiai szkíta elődök valószínűsíthetők.
- 60%-uk a bronzkori pontuszi-kaszpi sztyeppe potapovka-poltavka-szrubna nomád kultúráinak leszármazottja, ezek utódai az európai szkíták és szarmaták voltak.
- Genom- és fenotípusadataik legalább kétféle eredetű népesség nem túl régi keveredésére utalnak. Ez alapján több etnikumból állhattak, ami megfelel a vérszerződésnek.

- A mai török nyelvű népekhez (tatár, baskír) hasonlítottak legjobban, ami megfelel a történeti forrásoknak. Közvetlen elődeik az onogurok lehettek, ami megfelel az antropológiai, régészeti és nyelvi adatoknak.
- Csekély mértékben, 3–5%-ban járultak hozzá a mai magyarok összetételéhez, tehát genetikailag nem azonosíthatók a mai magyarokkal.
- A 10–12. századi köznépi temetők az elittől eltérő népességet rejtenek. A mai európaiakhoz, magyarokhoz hasonlítanak, és helyben lakók lehettek.

3. Társadalomtudományi adatok

A honfoglaló magyarokról felhalmozódott tudományos ismeretek legteljesebb összefoglalását Takács Miklós 2006-ban íródott dolgozatában találtam, amely Három nézőpont a honfoglaló magyarokról címmel jelent meg.⁵ A szerző úgy találja, hogy az elmúlt 150 évben három egymásnak ellentmondó elmélet született a honfoglalókról, és a tudomány berkein belül mindegyik elméletnek van egykori vagy mai képviselője. Ez a három elmélet kissé leegyszerűsítve a következőképpen hangzik:

1. Viszonylag nagy létszámú magyarul beszélő nomád fegyverforgató elit érkezett, és a bevándorlók a Kárpát-medence korabeli népességének legalább 30%-át tették ki.
2. Viszonylag kis létszámú katonai elit érkezett, amelynek egy része beszélhetett törökül is, de nagy létszámú magyarul beszélő köznépet hoztak magukkal, így együttesen többséget (legalább 60%) alkottak az új hazában. Ma ez az álláspontot számít a legelfogadottabbnak.
3. Kisebb létszámú katonai elit érkezett, amely beszélhetett törökül vagy magyarul is, de a nagyszámú magyarul beszélő köznépet helyben találták, és a bevándorlók létszáma nem haladta meg a 10%-ot.

Takács Miklós így foglalta össze az írását: „Az egymást kizáró elméletek kiindulópontja egy kérdésben foglalható össze: vajon a Kárpát-medencében a

5 Takács 2006.

honfoglaló magyarság egy kis lélekszámú, fegyveres elitként talált-e új hazát 894 és 900 között, vagy pedig – a korabeli mércével mérve – legalább közepes nagyságú etnikai közösségként, azaz népként vándoroltak-e ide? [...] egy kis lélekszámú fegyverforgató elit nem lehetett képes fenntartani anyanyelvét egy többségi, idegen nyelvi közegben [...] egy államilag irányított asszimiláció 11. század eleji feltételezése a kora középkor viszonyai között egyértelműen anakronisztikus, ellene mond a kor szellemiségének.”

Amint azt bemutattam, a genetikai eredmények a három hipotézis közül az elsőt cáfolják, mert a honfoglaló elit biztosan nem volt nagy létszámú. A második hipotézis csak akkor lehet igaz, ha az európai összetételű 10. századi köznép Árpádékkal együtt érkezett, nem pedig a korábbi itt lakók leszármazottja. A meglévő adatokból egyelőre egyik lehetőséget sem lehet kizárni, de a teljes genomadatokból ezt is tisztázni fogjuk. Én jelenleg úgy látom, hogy a harmadik hipotézis a legvalószínűbb, miszerint kisszámú katonai elit érkezett, és a magyarul beszélő köznépet itt találták. Most azokat a nyelvészeti, régészeti és történeti adatok fogom bemutatni, amelyek szintén a harmadik hipotézist támogatják. Ha különböző szakterületek egymástól függetlenül jutnak hasonló következtetésre, az nagyban megerősíti, hogy a hipotézis valós alapokon állhat, és semmiképp sem minősül úgynevezett „vegyes érvelésnek”.

A 10. századi Kárpát-medence teljes lélekszámát Kovacsics József⁶ és Kováts Zoltán⁷ demográfus kutatók 0,5–1 millióra becsülték. A történészek által adott legfrissebb becslést Juhász Péter PhD-dolgozatában olvastam,⁸ aki a kalandozó magyar csapatok adatai alapján próbálta pontosítani a korábbi becsléseket, és ezt írta: „Összefoglalóan megállapíthatjuk tehát, hogy a honfoglaló magyarok összlétszáma 30 ezer és 100 ezer fő közötti lehetett. A Vékony által megadott 14 ezres lélekszám (1%) legfeljebb a haderő létszámának felelhet meg.”

Révész László hasonló következtetést vont le a régészeti leletek alapján:⁹ „Általánosságban elmondható, hogy a honfoglaló magyarság még a Kárpát-me-

6 Kovacsics 1997.

7 Kováts 2002.

8 Juhász 2015.

9 Révész 2016.

dence letelepedésre alkalmas területeit sem tudta létszámánál fogva teljesen kitölteni.” Az SZTE Szabadegyetemen ugyanerről így nyilatkozott:¹⁰ „Viszonylag kis létszámú népesség érkezett, a régészeti adatok alapján a létszám becslések alsó értékei reálisak [ti. 80–100 ezer].”

Egy kisebbségi elit valóban képes lehet a többséget nyelviileg asszimilálni, de ez csak meghatározott feltételek között lehetséges. David Anthony szerint ez akkor működik legsikeresebben, ha az elit egy teljesen új életformát, társadalm megszervezési módot és technológiát honosít meg, amibe integrálni tudja a helyi vezető réteget.¹¹

A honfoglalók azonban nem hoztak magukkal a korábitól jelentősen eltérő új társadalmi, katonai vagy gazdasági-technológiai rendszert, hisz életmódjuk nem különbözött számottevően a korábbi hun vagy avar társadalométól. A késő avar államhatárokat állították vissza, folytonos maradt az avar településrendszer, és az avarok által nyitott vasbányák használatát folytatták. Azt is tudjuk, hogy a nomád társadalmakra egyáltalán nem volt jellemző az etnikai alapú államszervezés, ami a középkori Magyar Királyságról is elmondható, amely ráadásul hivatalos nyelvként a latint vezette be. Hölbling Tamás a nyelvi asszimilációban oly sikeres Római Birodalom példáján az asszimiláció feltételeit nyolc pontban határozta meg, és kimutatta, hogy ezek mindegyike hiányzott a honfoglalás kori Kárpát-medencében.¹²

Még ha megtörténik is a nyelvváltás, ahhoz hosszú időszak kell. A kunok közül például sokan még 300 évvel a bejövételük után is beszélték a kipcsak nyelvüket, a Római Birodalomban pedig 400-600 év kellett a teljes asszimilációhoz. A magyar nyelv azonban a 10. századot követően gyanúsán gyorsan uralkodóvá vált a Kárpát-medencében.

Hoffmann István legelső írott forrásunkból, a Tihanyi alapítólevélből kimutatta, hogy „az alapítólevél anyaga alapján elemezhető csaknem száz helynév között mindössze kettő olyan található, amelynek keletkezését nem a magyar-

10 Révész 2018.

11 Anthony 2007.

12 Hölbling 2010.

ból, hanem valamely más nyelvből magyarázhatjuk meg”.¹³ A dokumentum 1055-ben íródott, alig több mint 100 évvel azután, hogy a magyarok megjelentek a Dunántúlon!

Kniezsa István hasonlóképpen a legkorábbi írott forrásaink helyneveit vizsgálva azt találta, hogy az 1400 előtti okleveleink helyneveinek többsége magyar vagy szláv, ugyanitt a szolgák neveit túlnyomórészt magyaroknak találja, a nemeseiket töröknek, németnek, szlávnak vagy magyarnak.¹⁴ Teljesen valószínűtlennek tűnik, hogy 100 év alatt végbe mehet a helynevek teljes cseréje, hisz a helynevek jelentős részét az újonnan érkezők a helybeliektől szokták átvenni. Ennek belátásához elegendő, ha összehasonlítjuk Erdély román és magyar helyneveit, vagy számba vesszük az Egyesült Államok indián eredetű folyó-, hegy-, sőt államnevezéseit.

Hogy kik voltak a helyben lakók, ma már nem kérdés: az ismeretlen nyelvet beszélő avarok nagy tömegei. Ezek túlélését ma már mind a történeti, mind a régészeti kutatás bizonyítja.

Olajos Terézia ezzel kapcsolatban ezt írja:¹⁵ „Görög és latin források szerint a Dunántúlon legalább a 870-es évekig, a magyar Alföldön Árpád honfoglalásáig, Horvátországban pedig a 950-es évekig éltek avarok [...] Jelentősen megnőtt a késő avar leletanyag [...] amelyek alapján jelentős lélekszámú késő avarkori népességgel kell számolnunk.”

Takács Miklós szerint:¹⁶ „Az utóbbi két évtizedben számos, 8–9. századra keltezett telep részletét sikerült feltárni a frank, illetve a bolgár haderő felvonulási útvonalának közvetlen közelében – a háborús pusztítás legcsekélyebb régészeti nyoma nélkül. Ez alapján a Kárpát-medence 9. századi elnéptelenedési elméletének már a kiindulópontja is megkérdőjelezhető.”

Őstörténetünk ide kapcsolódó másik sarokpontja a székelyek származásának kérdése. A jelenlegi modellek egyértelműen Árpád népéhez kapcsolják az archaikus magyar nyelvet beszélő székelyek származását, ezzel tagadva saját

13 Hoffmann 2010.

14 Kniezsa 1938.

15 Olajos 2001.

16 Takács 2014.

eredetmondáikat, miszerint ők már a magyarok előtt itt voltak. Révész László így ír erről a kérdéstről:¹⁷ „A marosszéki, valamint a sepsi-orbai-csíki-kézdi székelyek nyelvészeti alapon feltételezett, történészek által elfogadott és régészek által hallgatólagosan ugyancsak valószínűsített korábbi Ny-DNy-Dunántúli szállásterülete nem több, mint pusztá fikció [...] Az Őrségben és az Őrvidéken, Göcsejben a 10. század első felében magyar etnikum nem lakott, sőt a terület túlnyomó részén még a 11. században sem [...] Amennyiben a székelyek 10. század végi – 11. század első felében történt, az említett területről való áttelepítésével számolunk, figyelembe véve az embertani eredményeket is, akkor elődeiket csakis a karoling peremkultúra vegyes, bár zömmel avar eredetű etnikumában kell keresnünk. A Zala folyótól nyugatra ugyanis a telepítés bázisát adó magyar népesség vagy nem létezett, vagy éppen csak akkoriban települt oda [...] Ha a székelyek nagy része mégis az Őrvidékről került Erdélybe, az nem történhetett korábban a 12. század második felénél, illetve a 13. századnál [...] Ha viszont az általánosan elfogadott nézetek szerint a 11–12. század fordulója körüli évtizedekre tesszük erdélyi megjelenésüket, s magyarázatot kívánunk találni az őrségi és a háromszéki nyelvjárások közötti hasonlóságokra, akkor egyetlen lehetőségünk marad: azt feltételezni, hogy a két említett vidék székely lakossága egy korábbi közös, de számunkra a Kárpát-medencén belül közelebből ismeretlen területről rajzolt ki a nyugati és a keleti határszélekre. Magam ezt tartom a legvalószínűbb lehetőségnek.” A székelyek eredete tehát máig nyitott kérdés, és egyáltalán nem kizárható, hogy tényleg itt voltak a honfoglalás előtt.

A magyarság külső hungarus megnevezése szintén kérdéseket vet fel, mivel korabeli bizánci források a magyarokat „türknek”, hazájukat pedig „Turkiának” nevezik. A magyar törzs- és vezérnevek jelentős része a törökből magyarázható egyértelmű jeleként annak, hogy a türk származás és nyelv jelentős súlyt képviselt Árpádék vezető rétegében. Ezzel szemben a hungarus megnevezésnek korábbi nyomai látszanak a Kárpát-medencében:

Király Péter nyugat-európai kolostori jegyzékekben 731-től 60 olyan személynevet talált, mint Ungri, Ungari, Ungar, Unger, Ungarus, Ungerus, Onger,

17 Révész 2020.

Wanger, Hunger, Hungaer, Hungeri or Hungarius. Sőt hungarusok határa és országa földrajzi megnevezéseket is.¹⁸

Olajos Teréz Német Lajos 860-as regensburgi adománylevelében ezt találta az adományozott karintiai birtok egyik határaként megjelölve:¹⁹ „Uuangario-rum marcha azaz a Wangarok határa” elnevezésű hegy... Ezek a megnevezések minden valószínűség szerint avar etnikai csoportok elnevezéséül szolgáltak.”

Makkay János *Korai szláv kölcsönszavaink keltezési kérdései és a honfoglalás* című munkájában kifejti, hogy a vallási élettel és a mezőgazdasággal kapcsolatos szláv kölcsönszavaink jelentős részének átvétele jóval a honfoglalást megelőző időkre datálható.²⁰

Róna-Tas András szerint a paleobotanikai elemzést figyelembe véve négy terület jöhet számításba a török eredetű növényneveink átvételének lehetséges helyszíneként: 1. a Kubán–Don közötti terület, 2. a Krím félsziget, 3. a Dnyesztertől nyugatra, azaz Etelköz, 4. a Kárpát-medence.²¹ Utóbbi területre vonatkozó hipotézist azonban nem fejt ki.

Végül egy másik természettudomány, az antropológia volt az, ami az adatai alapján a kezdetektől megkérdőjelezte az elfogadott őstörténeti modellt. Lipták Pál így foglalta össze az embertani vizsgálatokból kirajzolódó képet:²² „A magyarok valódi ősei az 5. századtól a 9. századig több hullámban érkeztek a Kárpát-medencébe, de túlnyomó többségük az avar korban [...] A honfoglaló elit antropológiailag jelentősen különbözött a társadalom többi részétől.”

Ezzel összhangban Éry Kinga azt írja az avar maradványokról, hogy az Avar Birodalom népességének túlnyomó többsége az europid antropológiai típusba tartozott. Ezek az antropológiai típusok egyértelműen megélték a honfoglalást, majd beolvadtak az Árpád kori népességbe. Az Árpád kori embertani típus ugyanis jobban hasonlított a megelőző avar korira, mint a honfoglalókhöz köthető 10. századi sírokban talált típusokra.²³

18 Király 1997.

19 Olajos 2013.

20 Makkay 2004.

21 Róna-Tas 2004.

22 Lipták 1980.

23 Éry 1994.

A fentiek alapján kijelenthető, hogy a magyar őstörténet biztosan nem szűkíthető a honfoglaló magyarokra, még nyelvi szempontból sem! Népünk kialakulásában egészen biztos, hogy több keletről bejövő, úgynevezett „lovasszarmaták” kultúra is meghatározó szerepet játszott: így a szkíták (i. e. 800–100), a jazygok (i. sz. 50–400) hunok (i. sz. 400–453) és a hunokkal együtt érkező alánok, később az avarok (567–900), majd Árpád népe (860–895). Elvileg bármelyik fenti bevándorlási hullám hozhatott magával magyarul beszélő csoportokat, de valószínűleg több is. A teljesgenom-vizsgálatokból az is kideríthető, hogy a fenti bevándorlások mekkora súlyt képviseltek a Kárpát-medence helyi lakosságához képest. Épp ezért vizsgáljuk jelenleg a teljes népvándorlás kori Kárpát-medence összes régészeti kultúráját genomszinten. A teljes genomokból reményeink szerint rekonstruálható lesz a korszak demográfiai története: hogy kik, mikor és honnan jöttek, mikor, kivel és milyen arányban keveredtek.

Végül engedjék meg, hogy néhány szót ejtsek a magyar–obi-ugor nyelvrokonságról. A nyelvészeti alapon létrehozott őstörténeti modell legnagyobb problémáját abban látom, hogy a magyarság elődeit Árpád népére szűkíti, és ezzel elvágja a magyar őstörténet gyökereit a 10. századot megelőző Kárpát-medencei népektől, akik pedig nyilvánvalóan az elődeink voltak. A nyelvészeti modell másik gyenge pontját abban látom, hogy a manysi-hanti nyelvrokonok jelenlegi élettere alapján azt feltételezi, hogy valaha a honfoglalók ősei is az erdőzónából kerültek a füves pusztákra. Ez utóbbi elképzelésnek már a kezdetektől parázs vita tárgyát kellett volna képeznie, mivel az erdősztyepp–sztyepp zónához képest a tajgaövezet sokkal kisebb népsűrűség eltarására képes. Ennek megfelelően az emberek és technológiák mozgása az egész eurázsiai zónában a neolitikumtól a történetileg dokumentált korokig mindig délről észak felé történt.²⁴ Például a 8–9. században így kerültek mai helyükre a finnek a délebbi észti területekről (ez genetikailag is igazolva van), ezzel északabbra szorítva a lappokat. Ugyanígy szorította észak felé a finn-permi népeket a balto-szlávok terjeszkedése. Keleten a török nyelvű jakutok szintén

²⁴ Horváth 2019.

így kerültek mai északi lakóhelyükre az Altáj vidékéről, valamint a mandzsu nyelvű evenek és evenkik Mandzsúriából mai északi lakóhelyükre, ezzel még északabbra szorítva a paleoszibériai nyelvű jukagir és jenyiszeji populációkat, miközben a mandzsu nyelv az eredeti lakóhelyén kihalt. Az erdőzóna teljesen alkalmatlan arra, hogy nyelvi kiáramlás kiindulópontja legyen, ellenben igen alkalmas menedék egy korábbi nyelvi állapot megőrzésére, amint azt Johanna Nichols amerikai nyelvész modellje is bemutatja.²⁵ Teljesen nyilvánvaló, hogy a manysi-hanti nyelvrokonok nyelve is a sztyeppezónából került az erdőövezetbe – amint azt a lótarással kapcsolatos nyelvi emlékeik is igazolják –, miközben a nyelvet hordozó népesség a helyi paleoszibériai réteggel keveredett.

25 Nichols 2017.

IRODALOMJEGYZÉK

- Anthony 2007:** Anthony D. W.: *The Horse, the Wheel, and Language. How Bronze-Age Riders from the Eurasian Steppes Shaped the Modern World.* Princeton University Press, New Jersey, 2007.
- Csősz et al. 2016:** A. Csősz – A. Szécsényi-Nagy – V. Csákyová – P. Langó – V. Bódis – K. Köhler – Gy. Tömöry – M. Nagy – B. Gusztáv Mende: Maternal Genetic Ancestry and Legacy of 10th Century AD Hungarians. *Scientific Reports*, 6. (2016) 33446.
- Éry 1994:** Éry K.: A Kárpát-medence embertani képe a honfoglalás korában. In: Kovács László (szerk.): *Honfoglalás és régészet.* Balassi, Budapest, 1994. 217–224, 291–302.
- Fóthi 2014:** Fóthi E.: A Kárpát-medence 6-11. századi történetének embertani vonatkozásai. In: Sudár Balázs – Szentpéteri József – Petkes Zsolt – Lezsák Gabriella – Zsidai Zsuzsanna (szerk.): *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2014. 151–168.
- Hoffmann 2010:** Hoffmann I.: *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2010.
- Horváth 2019:** Cs. B. Horváth: Reconsidering the geographic origins based on the synthesis of archaeological and linguistic evidence and the newest results in genetics – A Finno-Scythian hypothesis. *Asia Pacific Journal of Advanced Business and Social Studies*, 5. (2019) 2. sz. 41–70.
- Hölbling 2010:** Hölbling T.: Feltételezett asszimilációs folyamatok a 9-11. századi Kárpát-medencében. *Turán*, 13. (2010) 49–76.
- Juhász 2015:** Juhász P.: A honfoglalók létszámának kérdéséhez. *Belvedere Meridionale*, 27. (2015). 3. sz. 66–76.
- Király 1997:** Király P.: A magyarok népneve a történeti forrásokban és a szomszédos népek névhasználatában. *Életünk*, 35. (1997) 94–118.
- Kniezsa 1938:** Kniezsa I.: Magyarország népei a XI. században. In: Serédi Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján II.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1938, 365–472.

- Kovacsics 1997:** Kovacsics J.: *Magyarország történeti demográfiája (896-1995): millezcentenáriumi előadások*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1997.
- Kováts 2002:** Kováts Z.: A népességfejlődés vázlata a honfoglalástól 1920-ig. *Acta Historica Hungarica Turiciensia*, XVIII. (2002) 1. sz. 403–415.
- Lipták 1980:** Lipták P.: Physical Anthropology of the Finno-Ugric Peoples. In: Ilse Schwidetzky – Bruno Chiarelli – Olga Necrasov (eds.): *Physical Anthropology of European Populations*. De Gruyter Mouton, Paris–New York, 1980. 366–368.
- Makkay 2004:** Makkay J.: *Korai szláv kölcsönszavaink keltezési kérdései és a honfoglalás*. A szerző kiadása, Budapest, 2004.
- Neparáczki et al. 2018:** E. Neparáczki – Z. Maróti – T. Kalmár – K. Kocsy – K. Maár – P. Bihari – I. Nagy – E. Fóthi – I. Pap – Á. Kustár – Gy. Pálfi – I. Raskó – A. Zink – T. Török: Mitogenomic data indicate admixture components of Central-Inner Asian and Srubnaya origin in the conquering Hungarians. *PLoS One*, 13. (2018) e0205920.
- Neparáczki et al. 2019:** E. Neparáczki – Z. Maróti – T. Kalmár – K. Maár – I. Nagy – D. Latinovics – Á. Kustár – Gy. Pálfi – E. Molnár – A. Marcsik – Cs. Balogh – G. Lőrinczy – Sz. S. Gál – P. Tomka – B. Kovacsóczy – L. Kovács – I. Raskó – T. Török: Y-chromosome haplogroups from Hun, Avar and conquering Hungarian period nomadic people of the Carpathian Basin. *Scientific Reports*, 9. (2019) 16569.
- Nichols 2017:** J. Nichols: A diachronic linguistic geography for Uralic and what archaeology and genetics might contribute. https://www.academia.edu/35323506/A_diachronic_linguistic_geography_for_Uralic; a letöltés időpontja: 2020.11.12.
- Olajos 2001:** Olajos T.: Az avar továbbélés kérdéséről. *Tiszatáj*, 55. (2001) 11. sz. 49–56.
- Olajos 2013:** Olajos T.: A Kárpát-medencei onogurok történetéhez. *Acta Universitas Szegediensis. Acta juridica et politica*, 75. (2013) 521–532.
- Raskó 2010:** Raskó I.: *Honfoglaló gének*. Medicina Kiadó, Budapest, 2010.
- Révész 2016:** Révész L.: A honfoglalás és államalapítás kori temetők tanulságai. *Rubicon*, 27. (2016). 58–65.

- Révész 2018:** Révész L.: Vázlat a magyar honfoglalás és államalapítás kori temetők legújabb kutatási eredményeiről. <https://u-szeged.hu/szabadegyetem/vazlat-magyar/vazlat-magyar-190307>; a letöltés időpontja: 2020.11.12
- Révész 2020:** Révész L.: *A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a keleti-Kárpátoktól a Dunáig*. Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszéke, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete, Magyar Nemzeti Múzeum és Martin Opitz Kiadó, Szeged–Budapest, 2020.
- Róna-Tas 2004:** Róna-Tas A.: Néhány megjegyzés faneveinkről. *Magyar Nyelv*, 100. (2004) 419–438.
- Takács 2006:** Takács M.: Három nézőpont a honfoglaló magyarokról. *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából. Új sorozat*, 1. (2006) 11. sz. 67–98.
- Takács 2014:** Takács M.: A honfoglalás kor és a településrégészet. In: Sudár Balázs – Szentpéteri József – Petkes Zsolt – Lezsák Gabriella – Zsidai Zsuzsanna (szerk.): *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2014. 137–149.